

FOLKLORNIKOM VZEL NOŠE IN JIM DAL KOSTUME

DR. REBEKA KUNEJ

Bojan Knific: *Folklornikom s(m)o vzeli noše: kostumiranje folklornih skupin – med historično pričevalnostjo in istovetnostjo*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2010.

Kmalu bo minilo leto dni, odkar je doktorska disertacija Bojana Knifica ugledala tudi knjižno izdajo. Avtor s svojim znanstvenim in strokovnim angažiranjem v zadnjih letih dodobra pretresa etnološka obzorja, posledično s tem pa povzroča, da se tresejo tla pod nogami mnogim folklornikom. Tla so se stresla počeno, saj jim je z monografijo dokončno vzel noše in jih oblekel v kostume! Vrnitve ni.

Zelo obsežna monografija na 383 straneh prinaša preplet analitsko-teoretskega diskurza z empiričnimi raziskavami, za katerega je bila glavnina terenskega dela narejenega v letih 2004–2007. Knjigo odlikuje bogato fotografsko gradivo, ki ga je poleg Bojana Knifica prispeval Janez Eržen. Morda knjige ne boste prebrali v celoti, saj je jezik deloma zelo znanstven in večini folklornikom težje berljiv. Knjigo pa le prelistajte – glede na debelino knjige bo že to trajalo kar nekaj časa – in morda boste tako kot nekateri med nami presenečeno ugotovili, da ste na kakšni fotografiji prav vi. Če vas to moti, je vaša stvar, a dejstvo je, da so bili v objektiv ujeti skoraj vsi ključni akterji folklorne dejavnosti zadnjih dveh desetletij, predvsem kar se tiče kostumiranja, in mnoge folklorne skupine, ki so z objavo v knjigi pridobile več kot izpostavljeni posamezniki. Zdi se mi, kot da je znotraj znanstvene monografije skrita še fotoknjiga, ki bi z nekoliko obširnejšimi podpisi k fotografijam zmogla biti povsem samostojna publikacija.

Na prvi pogled oblikovna podoba knjige, ki je delo Jerneja Kropēja, ne daje videza znanstvenosti besedila, saj deluje zelo všečno. Vendar monografiji (pre)obilica slikovnega gradiva ustvarja dodano vrednost, kakor tudi številne opombe, med njimi mnoge zelo obsežne in temeljite. Dejstvo je, da bodo knjigo od začetka do konca prebrali le redki, te bo morda motila gostobesednost, a večina bo knjigo brala samostojno po poglavjih, zaradi česar jim posamezne misli, ki se v delu ponovijo, ne bodo odveč. Monografija je sestavljena kot niz samostojnih poglavij in podpoglavij, ki jih lahko ob poznavanju uporabljene terminologije beremo samostojno.

Vsebina knjige je razdeljena na štiri velika poglavja. V prvem poglavju *Teoretski pogled v prepletu z empirijo* avtor nadrobno razloži terminološke zagate in se do njih tudi opredeli. Poglavje prinaša razjasnitve izrazov, ki se posredno ali neposredno navezujejo na izrazje, povezano z obleko nastopajočih folklornikov – *oblačilna kultura, oblačilni videz, moda, oblačilna moda, obleka, oblačilo, oprava, oblačenje, preobleka, preoblačenje, pripadnostno oblačenje, pripadnostna obleka, pripadnostno kostumiranje, pripadnostni kostum, oblačilna dediščina, noša, ljudska noša, narodna noša*, pri čemer mestoma termine razlaga v njihovem zgodovinskem

vidiku, drugič pa primerjalno z drugimi jeziki. Hkrati knjiga v tem poglavju prinaša, večkrat kar v obširnih opombah, tudi mnoge druge razlage pojmov, povezanih s folklornimi skupinami (*folklornik, folklorna dejavnost, odrske postavitve*). Avtor v tem poglavju argumentirano in dokončno opravi z vsemi bolj ali manj neustreznimi poimenovanji tistega, kar sam poimenuje *folklorni kostum*. Folklorniki so torej na odru oblečeni v folklorne kostume, »*katerih funkcija je dvojna in sorodna kostumom igralcev v dejavnostih, katerih cilj je odrski nastop: obleka mora omogočati nastopajočemu, da se identificira z vlogo, ki jo igra, predvsem pa mora dati (ustrezno) informacijo gledalcu*« (Knific 2010: 34).

Da je Knific po teoretski poti prišel do folklornega kostuma, je vpeljal še dva izraza – pripadnostno obleko (oblačenje) in pripadnostni kostum (kostumiranje). Tu nastane srž problema, zakaj se nekateri otepajo in otepamo posameznih novo vpeljanih izrazov. Sama res nimam pomislekov o terminu folklorni kostum, saj je zame in tudi zanj kostum odrska preobleka ljudi, ki nastopajo v predstavah, na odru (Knific 2010: 32). Tudi pripadnostno oblačenje »*kot oznako za oblačenje uniform in nekaterih oblek drugih vrst, s katerimi nosilci izkazujejo pripadnost določeni vojaški, poklicni, društveni organizaciji*« (Knific 2010: 17), je dobro vpeljan nov termin. Več težav mi povzroča izdvajanje *narodnih noš* iz te skupine pripadnostnega oblačenja in ustvarjanje *pripadnostnega kostumiranja*. Res ne vem, zakaj se gasilec ob otvoritvi novega gasilskega doma pripadnostno obleče, ko si nadene gasilsko uniformo, nekateri drugi vaščani pa se le slovesno oblečejo, saj želijo dati temu dogodku poseben pomen. Nekateri med njimi se oblečejo v *narodne noše*. Slednji se – po Knificu – ne oblečejo, ampak kostumirajo. Saj ti ljudje v *narodnih nošah* prav nič ne nastopajo, ampak so le navzoči na izbranih dogodkih, oni pač v *narodnih nošah*, drugi v beli srajci in kravati, nekatere gospe v kostimu, druge v hlačnem kostimu, tretje v poletni obleki, četrte v t. i. pripadnostnem kostumu oz. *narodni noši*, spet eni v kavbojkah, drugi v gasilski uniformi ... Zakaj se pojav, ko z obleko izkazuješ pripadnost določeni etnični in/ali drugi prostorsko določljivi predstavniki skupnosti imenuje kostumiranje, izkazovanje pripadnosti vsem drugim zamišljenim, namišljenim in predstavnim skupnostim pa oblačenje, avtor ne utemelji zadostno, da bi me prepričal. Meja med pripadnostno obleko in pripadnostnim kostumom ni jasna, zame so terminološko stvari tu še odprte in etnologa/e čaka delo najti ustrežnejše besedje. Pri tem bi kazalo upoštevati v tem Knificvem delu prezrto dejstvo, da si t. i. pripadnostni kostum izbere nosilec oblačila sam (pa četudi znotraj oblačilnega koda *narodnih noš*), s čimer izkazuje svojo individualnost, medtem ko ti folklorni kostum praviloma določa nekdo drug (kostumograf, vodja folklorne skupine) in je tvoja individualnost stranskega pomena, saj folklorni kostum skoraj ne odraža osebe, na kateri je razkazovan. Ko gre za folklorni kostum, je človekovo telo le sredstvo za prezentacijo materialnega oziroma opredmetenega, določenega s strani drugega. Med folklornim kostumom in pripadnostno obleko je nedvomno bistvena razlika prav v tem, da je kostum na neki način osebi dodeljen (ali radikalno vsiljen) za razliko od pripadnostne obleke, ki, če ne gre za uniformo,¹ dopušča individualno možnost izbire. Zaradi zgoraj navedenih

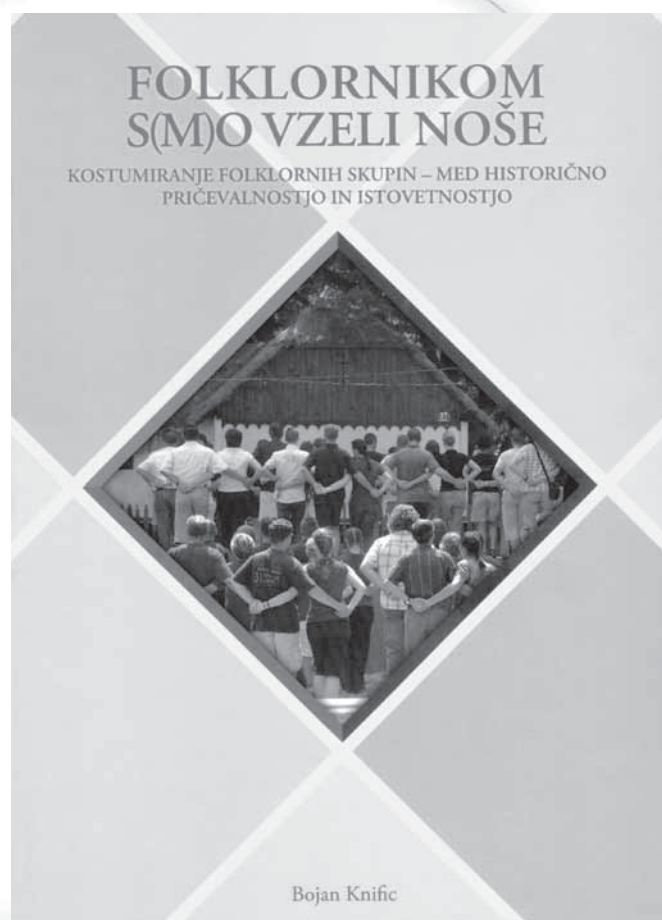
¹ A tudi pri uniformi, ki je navsezadnje vedno prostorsko opredeljena in navadno predpisana, je večkrat mogoče po lastni presoji izbrati določen del oblačila npr. med srajco z dolgimi ali kratkimi rokavi, ženska lahko izbira med krilom in hlačami.

pomislekov ob uveljavitvi izraza pripadnostni kostum² ne zmanjšujem priznanja avtorju za uvedbo izraza folklorni kostum, ki je zelo na mestu. Verjamem, da bo Bojan Knific glede na svojo delavnost, rabo bogatega jezika in izkazano žilico za ubesedenje novih izrazov, predvsem pa glede na ustvarjalni zagon z iskanjem novih izrazov za stare fenomene našel primernejšega od t. i. pripadnostnega kostuma. Kot avtor monografije uvodoma pravi, da je njegova zgodba nedokončana in sam (po Popperjevem zgledu) dopušča možnost ovrgljivosti svojih znanstvenih spoznanj. Prenekateri bralec bo v knjigi želel najti napotke in spoznanja o folklornih kostumih, vendar se vsebina zapisanega osredotoča na spoznavanje procesov, v katerih se folklorni kostumi pojavljajo. Knjiga želi tudi pojasniti izvor in razvoj kostumiranja folklornih skupin in ovrednotenje pojava v preteklosti, kar v glavnini prinaša drugo poglavje z naslovom *Vprašanja razvoja*. V začetku tretjega poglavja z naslovom *Posebnosti kostumiranja* avtor uvodoma predstavi osebnosti, ki so zaznamovale ta fenomen, najtemeljiteje etnologinjo Marijo Makarovič. V nadaljevanju poglavja so analizirana nekatera vprašanja, povezana s folklornimi kostumi, predvsem o uniformnosti kostumske podobe, uporabi »originalnih« kosov oblačil, izposojanju kostumov, rokovanju in hranjenju le teh, urejenosti folklornikov, povezovanju folklornih skupin in narodnozabavnih ansamblov itd. Nadaljnji razdelki predstavljajo, kako se oblikujejo in izdelujejo folklorni kostumi, kako se jih vrednoti, kakšne občutke imajo tisti, ki oblečejo folklorni kostum. Podpoglavje *Prostorjenje prek nizov folklornih kostumov* prinaša spoznanja o tem, kako s pomočjo kostumov označujemo/ustvarjamo/določamo neki prostor, saj lahko s folklornimi kostumi ponazorimo slovenski prostor, regijo ali le njen manjši del. Čeprav avtor tudi že prej uporablja izraz *niz folklornih kostumov*, novo nastalo besedno zvezo v tem poglavju dokončno utrdi. Torej po novem pri folklorni skupini nimamo več »treh kompletov noš«, ampak imamo tri nize folklornih kostumov. V kolikor bomo izdelali še nekaj dodatnih kosov izbranih delov oblačil, bomo s pomočjo raznih kombinacij zmogli sestaviti še četrti niz. Avtor v knjigi večkrat opozarja, da so interpretacije podatkov mnogo bolj večplastne, kot si jih mnogi folklorniki želijo in priznajo. Zadnje nekoliko krajše poglavje deloma odstira kostumiranje »neslovenskih« folklornih skupin, pri čemer izpostavlja kostumiranje folklornih skupin na območju nekdanje Jugoslavije, predstavi tudi značilnosti tega fenomena v vzhodni in zahodni Evropi ter izbrane primere iz drugih delov sveta. V drugem delu poglavja pa Knific obravnava razmere v Sloveniji, in sicer pri folklornih skupinah, ki predstavljajo ne-slovensko ljudsko plesno dediščino.

Obsežno monografsko študijo avtor sklene s presenetljivo kratkim in jedrnatim sklepom, v katerem ugotavlja, da je kostumiranje folklornih skupin bistveno bolj v soodvisnosti s t. i. pripadnostnim kostumiranjem, kot bi morda pričakovali, saj po njegovem oboje vpliva drugo na drugo. Ugotavlja, da je folklorni kostum ustvarjen z namenom pokazati pretekle oblačilne prakse pripadnikov določenih predstavniških skupnosti (ob tem pa gre za identifikacijo s skupnostjo in ne s posamezniki iz te skupnosti), pri čemer gre vedno za interpretacijo interpretacije, ki je vsakokrat zgodovinsko, družbeno in politično pogojena.

Knjiga Bojana Knifica je pomemben prispevek k proučevanju oblačilne kulture na Slovenskem. V proučevanju izbranega

fenomena se ni mogel izogniti svoji vpletenosti v delovanje folklornih skupin in jo na mestih, kjer se mu zdi pomembno, brez zadržkov omenja (vseeno morda nekoliko skromno). Pravzaprav se v monografiji emska in etska perspektiva včasih močno prepletata. Avtor raziskave je tako rekoč edini človek pri nas, ki se je poizkusil ali pa še deluje na vseh segmentih, povezanih s folklornimi kostumi (plesalec, vodja folklorne skupine, izdelovalec folklornih kostumov, kostumograf, strokovnjak s področja folklornega kostumiranja, strokovni usmerjevalec folklorne dejavnosti, raziskovalec kostumiranja folklornih skupin) in je njegova vpletenost morda celo večja, kot si jo sam priznava. Zato lahko rečem, da v monografiji prevladuje pogled od znotraj, saj je njegova vpetost v dogajanje daleč največja in izstopajoča. Zaradi svojega znanja s področja folklornega kostumiranja in preteklih oblik oblačenja ter zaradi službe, ki jo opravlja, je trenutno najvplivnejša osebnost, ki zaznamuje folklorno kostumiranje, ne pa tudi t. i. pripadnostnega kostumiranja. To je živo, bistveno manj usmerjeno s strani državnih institucij (tudi v finančnem smislu), kar omogoča večjo svobodo posameznikom, da prek preoblačenja v t. i. pripadnostne kostume izražajo primarno sebe in ne Drugih. Trajalo je zelo dolgo, da se je nekdo odločil in naredil radikalen rez ter folklornikom končno vzel noše. Bojan Knific jim je v zameno ponudil (naj)primernejši izraz – *folklorni kostum*, ki ga je v svojem skoraj desetletnem raziskovalnem in publicističnem delu s to monografijo dokončno utrdil. Čeprav se tematika osredotoča le na kostumiranje folklornih skupin, gre za temeljno delo s področja množične dejavnosti na Slovenskem, ki jo opredeljuje krovni izraz folklorna skupina. Nedvomno gre za monografijo, ki je pomembna tako za znanost kot stroko.

² Sama bi ga raje kot kostum poimenovala pripadnostna obleka, a potem zmanjka krovni pojem za vsa pripadnostna oblačila.